

Sz. Deme László

A gyűlölet arcai

WILLIAM SHAKESPEARE: A VELENCEI KALMÁR

Oly korban élünk, mikor a gyűlölködés és a megbélyegzés ismét vígabban üli a torát. Érezhetően erősödnek az uszító hangok, bár a tettegesség, pár kitérőtől eltekintve, még nem vált napi gyakorlattá. Ádáz szócsaták viszont bontakoznak több terepen is, szembenállók feszültségétől harsog a média, nem csoda, hogy Shakespeare e témába vágó darabját, *A velencei kalmárt* időzítette az évad elejére mind az egri Gárdonyi Géza Színház, mind a Vidám Színpadból alakult budapesti Centrál Színház.

A Centrál már Centrál egy ideje, csak most sikerült új nevét felvennie, a profil azonban évek óta határozott: a komoly művészi bázisra épülő társulat nivós vígjátékokat, angolszász sikerdarabokat és klasszikus-interpretációkat játszik. A Puskás Tamás rendezte *Velencei* az utóbbi vonalba illeszkedik. Radnai Annamária dramaturg nem eszközöl lényegi változtatásokat Vas István fordításán, sem a shakespeare-i jelenetezésen: a teljes darab színpadra kerül. Horesnyi Balázs díszlete egy tárgyalóterem hangulatát teremti meg, mívesen faragott pulpitust állít a középpontba, ahová a színészek, mint valami bíróság, komoly arccal vonulnak be, és leülnek velünk, nézőkkel szemben, akárha tükörképeink lennének. Minden figura végig a színen marad, talán esküdtként töpreng a látottakon, csak az aktuális jelenet résztvevői állnak ki játszani az emelvényről a rivaldáig csúszo színpadra, mintha hangsúlyozottan szembesíteni kívánnának az eseményekkel. Helyszínváltás nincs, a jelenetváltásokat a Harcsa Veronika Quartett kellemes zenéje segíti, meglehetősen sovány dramaturgiai funkcióval. Az előadás nem cicomáz semmit, a szigorú atmoszféra a bírói közönség tagjaira koncentrálnak, előtérbe kerül a színészi játék. A vidám jelenetek erőteljesek, kiváltképp Magyar Attila Lanzelója brillíroz, a komoly hangütésű pillanatok azonban valahogy statikusra sikerednek. A Rátkai Erzsébet egyszerre mai és archaikus kosztümjeiben pompázó szereplők csupán felmondják a szöveget, de nem rakódik köréjük a dialógusból kibányászható feszültség. Pontosabban színésztől függ, hogy kidolgozza és felmutatja-e a mondatok mögött rejlő indulatokat, de senki sincs könnyű helyzetben, mert az akció nélkül maradt párbeszédtektől és a bírósági kerettől tézisdráma-hangulatot kap az előadás.

Az egri Stúdiószínpadon Shakespeare szereplői erősen megfoghatók, s a szöveget szinte kortársi dráma szikár korpuszává csupaszítja Ungár Júlia. Bár a cirkalmas elemeket nem teljesen irtják ki, de eltűnnek a mesélgető anekdotikus részek és a háttér-információk, például kimaradnak a kérők sikertelen próbálkozái

– Zsótér Sándor rendezése nagy léptekkel és hideg pontossággal tör előre. Ez az előadás is egyetlen térben játszódik, Ambrus Mária szűkös, amfiteátrumszerű belsőt tervezett. A hátsó, félköríves falon egy paneltömb végtelenül szürke erkélysora búslakodik, maga a játéktér pedig akár a tömb egyik szobája is lehetne. Legalábbis ez az asszociáció merül fel bennem, mintha az egytől egyig fiatal szereplők felugrottak volna valamelyikükhöz bandázni, ki-ki valamennyi időre, s közben státusok és szerepek osztódnának ki. Egy Genet-darab szertartásosságával nemesednek a mindennapi cselekvések rituáléjává: a háttértévezés, öltözködés, ágyneműhúzás során gondoskodó viszonyok, szerelmek és ellenségeskedések szövődnek. Több kellék és tárgy is feltűnik, amelyek Benedek Mari jelmezeivel egyetemben egyszerre idézik a retrót és a mátt, s az így alakuló káoszban résen kell lenni, mert méretes ugrásokkal jutunk el a tárgyalás jelenetéig, amely a két előadás (és persze a darab) kulcsa is.

Ott vagyunk tehát, ahol Shylock mindenáron egy font húst akar kivágni Antonióból, majd fordul a kocka, és a bosszúszomjas követelőzőből áldozat lesz. Ez a jelenet tulajdonképpen brechti (tekintsünk el az anakronizmustól), hiszen egyrészt azt mutatja meg, hogy a társadalmi szabályok szerinti igazságosság nem mindig a jót eredményezi, másrészt hogy – a személytelen bírósági szituáció következményeként – a zabolátlan emberi gondolkodás mégiscsak zablába kénytelen harapni és hideg fővel értelmezni a kialakult helyzetet. Puskás és Zsótér rendezése egyaránt a Shakespeare-ből kibontható Brechtre koncentrálnak, csak egyikük inkább a példabeszéd mondanivalóját ragadja ki, míg a másik a példabeszéd mögötti világot mutatja be részletesen.

Zsótér a gyűlölködés különböző módozatainak bonyolult kajánkodására összpontosít, például hogy Antoniónak a fordulatig ledermedt szimpatizánsai legalább akkora kéjjel forgatják Shylockban a (lelki) tört, amekkora élvezettel tervezte ő az célt az egy font húsba vágni. A tárgyalásnál az előadás korábbi ugrásai

Mészáros Máté
(Shylock),
Ötvös András
(Antonio),
Vajda Milán
(Lanzelo Gobbo),
Járó Zsuzsa
(Portia) és
Bozó Andrea
(Nerissa)

Gál Gábor felvétele

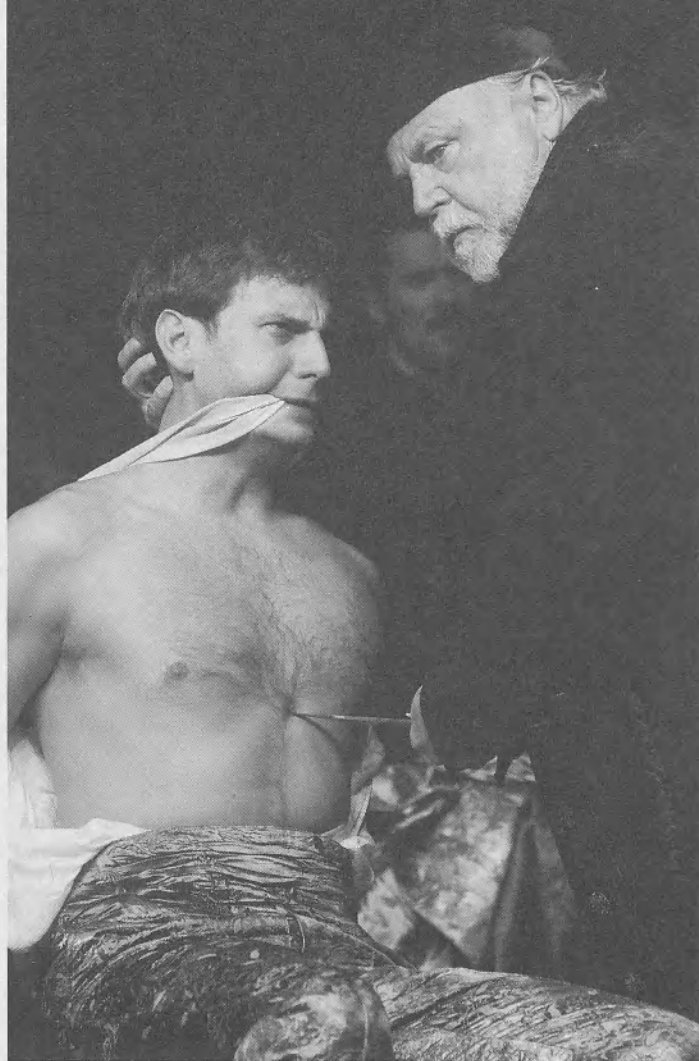

megtorpannak, kibomlik a jelenet (amennyire a szereplőhúzások engedik), s az addigi visszafogott hangvételt rendkívül erős belső dinamizmusok váltják fel. Mészáros Máté Shylockja felizgulva fogdossa áldozatát, készül bevégezni a dédelgetett bosszút, de bele is borzong, hogy embert fog ölni, s tétovázik a késsel. Bányai Miklós Bassaniója indulatosan ki-kitör, de a barátját védő gesztusok mögül kilóg az önzés is. Voltaképpen most érti meg Antonio ragaszkodását, hiszen az, érzékelve Bassanio felfokozott figyelmét, valami mazochisztikus kéjjel fürdözik is az áldozat szerepében, s mivel már nincs értelme a társadalmi normákra ügyelnie, hosszan és nyálasan csókolja meg, mire Bassanio lelkesedése alábbhagy. A fellángolás mellett Antonio összeomlása még érdekesebb, s Ötvös András egészen pontosan játssza el a belsejében zajló történéseket. Míg fölötte folyik az alkudozás, olyan lelkiállapotba hajszolja magát, hogy amikor meg kell nyilvánulnia, tényleg egy, a halál küszöbére érkezett lényt látunk. Izzadsága elkeveredik a könnyeivel, viselkedően vörösödnek a szemei, hangja nazális lesz, mintha a stressztől megindult nyálka eldugaszolta volna a légutakat, fel-felcsuklik az egész figura. Pompás megfigyelés, hogy a végtelenségig elgyötört Antonio, ösztönytől állapotából megmenekülve, egyszer csak visszanyeri a hangját. Talpra állni még nem tud, de a gecizés már újra munkál benne, és sértett féltékenységében kiosztja Bassaniót, hogy adja csak oda féltett gyűrűjét a doktornak, ezzel direkte felbolygatva húzódozó szerelmének a kapcsolatát feleségével. Voltaképpen az összezapás ürügyén az indulatok nem gyűlöletbeszédként, hanem tágabb kontextusban realizáló-

nak: minden szereplőben az általános emberi érzések alapvető részeként tárulnak fel – bravúrosan.

Ezzel szemben a Centrál az elvi ellentétekre helyezi a hangsúlyt, és másképp értelmezi az összeütközést. Már a színészválasztás két generációt fordít szembe Shylock és Antonio alakjában. Haumann Péter totális jelenlét- és színészi arzenálja fordul szembe a fiatal Simon Kornél lényegretörőbb gesztusaival. Simon arisztokratikus Antoniója inkább herceg, mint üzletember, csak áll szilárdan, és valami belső sóvárgással, szplínelt tekintetekkel néz a világba. Még az összeomlást is főúri módon viseli, és valójában csak a végét játssza el, ahogyan a halálközeli állapotból kezd újra visszanyerni a formáját, a gyűrű átadására pedig egyszerűen utasítja Bassaniót. Haumann a megnesemített kalmár ellentétképpen dörzsölt és sértett kereskedőt dolgoz ki, mozgékony, ügyeskedő alakot, aki méricskél és latolgat, majd a csapások súlya alatt sürgés-forgása ledermed, eltűnnek a repkedő gesztusok. Pillanatok leforgása alatt megroppant és meggyalázott öregemberré változik, aki méltósága maradványát megőrizve, szótlannul, de az ég terhét hordozva vállán botorkál ki a színről, Janicsk Péter Bassaniójának és Mihályfi Balázs élettől duzzadó Gratianójának hangsúlyozottan gonosz cikizése közepette. Ez a tárgyalás inkább az ideológiai tényekre, két tábor ellentéteire koncentrál, kevés gondot fordít a személyiségek közti viszonyok kidolgozására, s ettől valahogy szürkébbnek is mutatja be a jellemeket.

Mindkét előadás figyelmet fordít viszont Shylock összeomlására s a „győzelem” kétes értékére, ugyanakkor ezt nagyon különböző módon oldja meg. A Centrálban

Simon Kornél
(Antonio),
Mihályfi Balázs
(Gratiano) és
Haumann Péter
(Shylock)

Schiller Kata
felvétele

Haumann hosszan bemutatott kivonulásánál megfagy a levegő, sokáig nem szól senki, a nézőnek marad ideje a saját következtetések végiggondolására. Az utána következő rész, a gyűrűk története azonban már komédiába vált. Kovács Vanda végig meggyőző, a tárgyalási epizódban kellően hűvös és okos Portiája is valahogy túlon túl gyorsan siklik át azon, hogy megváltak szerelmi ajándékától. Már-már vidám hangulatban fejeződik be az előadás, bár legvégül, mikor a zárásnál a szereplők visszaülnek a pulpitusra, felvillan egy csiptenyi komorság: Shylock helye üresen marad, kikeresztelkedett lánya, Jessica (Radnay Csilla), majd Antonio is tétovázik, visszaüljön-e a közös bíróságba, meglebbentve ezzel a maguk viszonylagos kivetettségét és kapcsolódásukat Shylockhoz. Az egriek előadásában a gyűrűs jelenet súlyt kap. Járó Zsuzsa rendkívül nőies, ugyanakkor koncentrált és intellektuális Portiája szinte női Acdakként irányította a tárgyalást, és tette lóvá a férfiakat, amikor pedig Bassanión számon kéri a gyűrűt és adott szavát, egy kleisti hős erkölcsi állhatatosságáig jut el. Vígjátékról szó sincs, határozottan árnyék borít mindent, s ezt tetőzi az ellenfelek már előzetesen is építgetett összefüggésrendszere. Míg a Centrálban az alku jeleneténél Antonio és Shylock szóban köti meg a szerződést, addig Egerben ebből is kép lesz: Antonio, Bassanio és Shylock egymáson fetreng, testi kontaktusba lépnek egymással, fizikailag is egymáshoz érnek. Bassanio ugyanabban a pietà-pózban fogja Antoniót, mint majd Shylock teszi a tárgyalásnál, ezzel is összébb bogozva a szálakat, s minderre épülve jöhet az utolsó momentum: az egri Shylock nem megy ki, hanem bent marad, lefekszik

egy matracra, és kiüresedett lélekkel kapcsolgat egy olvasólámpát. A végén Antonio bensőségesen mellé ül, és a – Shakespeare-nél korábban elhangzó – szövegben a vágyról beszél, amitől mindketten egyaránt megfeszítettek.

SHAKESPEARE: A VELENCEI KALMÁR

Fordította: Vas István

(Gárdonyi Géza Színház, Eger – Stúdiószínpad)

Díszlettervező: Ambrus Mária. **Jelmeztervező:** Benedek Mari. **Dramaturg:** Ungár Júlia. **Zene:** Tallér Zsófia. **Ügyelő:** Ludányi Andrea. **Súgó:** Szecskó Andrea. **Rendezőasszisztens:** Lázár Rita. **Rendező:** Zsótér Sándor. **Szereplők:** Ötvös András, Bányai Miklós, Járó Zsuzsa, Bozó Andrea, Mészáros Máté, Vajda Milán, Mészáros Sára, Nagy András, Lisztóczki Péter, Balogh András.

(Centrál Színház)

Zene: Harcsa Veronika Quartett. **Díszlettervező:** Horesnyi Balázs. **Jelmeztervező:** Rátkai Erzsébet. **Dramaturg:** Radnai Annamária. **Rendezőasszisztens:** Vándor Veronika. **Rendező:** Puskás Tamás. **Szereplők:** Haumann Péter, Simon Kornél, Janicsek Péter, Kovács Vanda, Haumann Petra, Mihályfi Balázs, Magyar Attila, Radnay Csilla, Schmied Zoltán, Vári-Kovács Péter, Balogh Anna, Kárász Zénó, Borbás Gabi, Papp János.